

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları : 3050
Araştırma ve Eğitim Genel Mùdùrlùđù Yayınları : 346
Sùreli Yayınlar Dizisi : 44

TÜRK HALK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI 2001

Ankara - 2006

HATAY ALEVİLERİNDE (NUSAYRİLERDE) ÖLÜMLE İLGİLİ GELENEK VE İNANIŞLAR¹

Bircan KALAYCI DURDU*

Geçmişten günümüze insan, üretip tüketerek; barınma, savunma, iletişim, ulaşım vb. ihtiyaçlarını gidererek; sosyal/kültürel vb. ilişkiler kurarak yaşama tutunabilme mücadelesi içinde olmuştur. Yunus EMRE'nin "Hiç bilmezsin sıra kimin/ Aramızda gezer ölüm"¹ dizelerinde vurguladığı gibi ölümün çok yakınımızda olması dahi doğum ve ölüm arasındaki bu yaşamsal mücadelenin önünde engel oluşturmaz; ancak ölümün bir realite olduğu da bilinir. Salt ölen açısından yaşanan bireysel bir durum olmaktan çıkıp sosyal bir niteliğe bürünen ölüm olgusunun kesin bir fenomen olmasının yarattığı kaygı da çeşitli yaklaşımlarla giderilmeye çalışılır. Bu yaklaşımlar, toplumların kendi kültürel yapısı içinde şekillendirilir. Çalışmamızda hedeflenen de bu şekillenmenin Hatay Alevilerindeki (Nusayriler) seyrini ortaya koyabilmektir.

Her toplum, ölümün yarattığı endişenin etkisiyle çevresindeki bir takım olayları ölüm olacağına habercisi olarak değerlendirir. Hatay Alevilerinden geleneksel yapıyı koruyanlar da, kimilerince hurafe kabul edilmekle birlikte çevredeki olağandışı olayları, hayvanların alışılmadık dışındaki hareketlerini ve seslerini, göksel olayları, vücudun bazı bölümündeki seğirmeleri, evdeki çocuğun huzursuz hallerini, görülen kimi rüyaları, ölen kişinin görünümüne ilişkin değişiklikleri ölüm olacağına ilişkin işaretler olarak değerlendirerek, bunları çeşitli yollarla bertaraf etmeye çalışır.

Ölüm belirtisi olarak değerlendirilen faktörlerden hayvanlarla ilgili olanı daha çok tavuk ve köpeğe ilişkindir. Horoz gibi öten tavuk'la, uluyan köpeğin eve bir yıkım, hastalık, kötü haber, kaza vb. getireceği genel söylenenler arasındadır. Horoz gibi öten veya sesini yükselten tavuğun başı kesilir. Hatta tavuğun "ya benim başım ya buradakilerin başı" diyerek bağırdığından (2) söz edilir. Uluyan köpek de yine öldürülür ya da bir dağ başına atılır (2,6). Bir evde puhu kuşu, baykuş öterse o evden cenaze çıkacak ya da kötü bir olay yaşanacak, kötü bir haber alınacaktır.² Diğer yandan geleneksel yaşamda var olan bu tür inanışları hurafe kabul eden dini önderlerden biri olarak Şih Zeynettin YATKIN konuya yaklaşımını "Allah insanı peygamberin suretine, yüzüne göre yaratmıştır, insanlar hayvanlardan bin kat üstündür; Allah böyle bir haberi önce hayvana vereceğine insana verir" diyerek dile getirmektedir.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı

Göksel olaylardan ay ve güneş tutulması, şiddetli yağmur yağması, önemli bir olaya (barış, kıtlık, deprem, savaş vb.) işaret sayılır ve bunlar arasında önemli bir kişinin, bir devlet büyüğünün öleceği de vardır. Böyle durumlar için ilgili kitaplara (Delail) bakılarak hocalar tarafından anlamı çıkarılır.³

Vücudun herhangi bir yerindeki seğirmelerle ilgili olarak; göz seğirmesi bazı kötü haberlerin belirtisi olarak kabul edilen işaretlerdendir ancak burada hangi gözün seğirdiği önemlidir. Seğiren göz, sağ gözün üstü ise bu o kişinin ağlayacağına, sol göz ise güzel birşeyler olacağına (2, 4) yorulur. Eve uğursuzluk getireceğine inanılan olaylardan bir diğeri evdeki çocuğun durmadan ağlamasıdır. Böyle durumlarda geçmişte uygulanan ama günümüzde önemini yitiren uğursuzluktan kaçınma pratiği ise şöyledir: Ağlayan çocuğun ağzı, 3 defa ve 3 çarşamba olmak üzere sabahleyin erkeğenden babasının ayakkabısıyla tokatlanır (4).

Ölüm belirtisi olarak değerlendirilen işaretlerin içinde en önemli yeri rüyalar oluşturmaktadır. Şih Zeynettin YATKIN'a göre "bir insan hak yolunda giden, yalan söylemeyen, kimsenin hakkını yemeyen biriye, gördüğü rüyaların %99'u gerçek olur. Ayrıca insan uyurken ayaklarını üst üste koyarsa, kan damarları kilitlenirse değişik, kötü rüyalar görebilir". Salih YILMAZ'a göre rüyaların yorumu, Arapça aylara göre ayın başında ortasında veya sonunda görülüşüne göre değişir.

Daha detaylı bir başka açıklamaya göre; hilalin doğuşunun ilk günü görülen rüyalar yalandır onlara inanılmaz; ikinci ve üçüncü günü görülen rüyaların tersi (iyiyse kötü, kötüyse iyiye dönüşür) gerçekleşir; dördüncü ve beşinci günlerde görülen rüyalar ileri bir tarihte (birkaç ay, birkaç yıl sonra) gerçekleşir; hilalin altı, yedi sekiz ve dokuzuncu günlerinde görülen rüyalar aynen gerçekleşir; onuncu günde görülen rüyalar asılsız çıkar; onbirinci ve onikinci günde görülen rüyalar geç gerçekleşir; onüç ve ondördüncü günlerde görülen rüyalar saçmadır; onbeşinci günü görülen rüya aynen gerçekleşir; onaltıncı ve onyedinci günlerde görülen rüyalar ileri bir tarihte gerçekleşir; onsekiz ve ondokuzuncu günlerde görülen rüyalar mutlaka sevince dönüşür; yirminci ve yirmibirinci günde görülen rüyalar yalandır o yüzden korkmaya gerek yoktur; yirmiikinci günün rüyaları mutlaka hayırlıdır; yirmiüç ve yirmidördüncü günlerde görülen rüyaların tersi olur; yirmibeş, yirmialtı ve yirmidokuzuncu günlerde görülen rüyalar geçersizdir; yirmiyedi, yirmisekiz ve otuzuncu günlerde görülen rüyalar aynen gerçekleşir.⁴

Rüyada öldüğü görülen insan ölmeyecektir, ömrü uzayacaktır (7). Rüyada, bulanık su görmek sıkıntıya; hastalığa (2); ölen kişinin bir şey istemesi bir kişiyi daha alacağına ama ölen kişinin bir şey vermesi müjdeli bir haber alınacağına (4); evin içini dumanla sarılmış görmek, evi yıkılmış görmek üzücü bir olay yaşanacağına (4); evin önündeki ağacın, çiçeğin yıkıldığını veya kurduğunu görmek ölüm olacağına

(2); hatta günlük yaşamda evin önündeki bir ağacın kendiliğinden devrilmesi de yine kötü bir olay olacağına (4); rüyada düğün görmek (4) ve dış çektirmek ölüm olacağına yorulan işaretlerden kabul edilir. Dış kanarsa rüyanın bozulduğu ve acının gittiği; kanamazsa acının büyük olacağı söylenenler arasındadır. (2, 4, 6)

Herhangi kötü bir olay yaşanacağına (hastalık, kaza vb), üzücü haber alınacağına ve ölüm olacağına belirti olarak değerlendirilen rüyalar, bozulsun diye akan suya anlatılır (4,7). Musluk açılarak akan suya 3 kez fatiha suresi okunur ve rüyanın yorumu Hz. Yusuf'la olsun, akan sularla denize gitsin denilerek adakta bulunulur. Rüya çok kötüye yoruluyorsa; örneğin rüyada kişinin çok sevdiği bir eşyanın kırılması gibi bir durum söz konusu ise rüyanın bozulması için kurban adağında bulunulurken çok kötüye yorulmayan rüyalarda bir fakire sadaka, bir tabak yemek veya çamaşır vb. vermek şeklinde ekonomik olarak kişiyi zorlamayan adaklarda bulunulur (2). Ayrıca rüya yorumu için eskiden kalma el yazması kitaplardan yararlanılır ve kötü rüyalar yorumcu dışında kimseye anlatılmaz.⁵

Cenazeye ilgili olarak; cenazenin güzelleşmesi, gömüldükten sonra elinin ya da kefen bağının cenazenin ağzına gelmesi, peşi sıra ölümler olacağı şeklinde değerlendirmelere yol açar (2). Peşpeşe ölümler yaşanmışsa ilk ölenin mezarı açılır; parmağı ya da kefenin bağı ağzına gelmişse çekilir (2, 3). Diğer yandan pazartesi ölen kişiyle birlikte bu kişi kadınsa tavuk, erkekse horoz kesilir ve gömülür (1, 2).⁶ Aynı uygulamanın benzerinin (kişi pazartesi ölmüşse, horoz kesilerek ayakları mezara gömülür) Antakya'dan Adana'ya giden Nusayrilerde de geçerli olduğu görülmüştür.⁷

Ölüm belirtisi olarak değerlendirilen işaretlerden bir kısmı doğrudan kişi üzerinde gözlemlenen psikolojik ve fizyolojik değişikliklere ilişkindir. Bunlar arasında; hasta kişinin gözünün ferinin (canlılığının) sönmesi, bakışlarının sönükleşmesi (2), gözlerinin akması, yüzünün sararması, burnunun eğilmesi (7), gözlerinin ve renginin sararması, şuurunun kaybolması (6), yemek yememesi (bazılarının da konuşurken ve yerken öldüğü söylenir), konuşmaması, kadınlarda yüzün şişmesi, erkeklerde ayakların şişmesi vb. değişiklikler yer alır ve bu değişiklikler ölümün yakın olduğu şeklinde değerlendirilir (4).

Şih Zeynettin YATKIN'in tespitine göre geçmişte atalarının söylediği gibi ölümlerin çoğu şubat ve mart aylarında gerçekleşiyor. Öyle ki, diğer aylarda iki kişi ölüyorsa bu aylarda 10-15 kişi ölüyor. Bu aylarda ölümlerin çok olmasının sebebi ise kıştan yaza yani soğuktan sıcağa doğru oluşan değişimin kişilerin üzerindeki etkisiyle açıklanıyor.

Ölümü yaklaşan diğer bir deyişle ölüm döşegine düşen bir kişinin, genelde uzakta olan yakınları çağrılarak helalleşmesi, vedalaşması sağlanır. Hastanın uzakta olup da gelemeyecek durumda olan yakınları için de yine hakkını helal etmesi istenir. Öleceği sırada vasiyetini soranlar olursa da bu, hastaya öleceğini belli etmek olacağından bazılarınca hoş karşılanmaz (4). Salih YILMAZ'a göre ise -Peygamberin sözü dayanak gösterilerek- bir insan ölürken vasiyetname bırakmazsa bu kişi cahil bir ölüm döşeginde olur. Ölen kişinin vasiyet ettikleri arasında kendinin kimin tarafından yıkanmak istediği, cenaze namazının kimin tarafından kılınmasını istediği gibi vasiyetler de olabilir ve genellikle bu isteklere uyulur. Hastanın yanında oturularak öleceğini belli etmemek ve korkutmamak için güzelleştiği, yüzünün kırmızılaştığı söylenerek moralinin yükselmesi sağlanır. Başının altına, ölürken başı dik kalmasını diye yüksek olmayan bir yastık konur (4). İsterse su verilir, istemezse ağzına veya dudaklarına pamukla damlatılır. (2, 4, 6) Son içtiği suların Kevser Nehrinden olduğuna inanılır (2). Kişi ölüm döşegindeyken azap çekiyorsa ve "hocayı çağırın Yasin suresini okusun da ben çabuk öleyim, azaptan kurtulayım" diyorsa hoca çağrılır (7), can verirken İhlas suresi okunur (2), kendini bilen kadınların (adetli kadınların) dışarı çıkması istenir (6). Söz konusu pratikler daha çok tıbbi olanaklardan yararlanmanın kısıtlı olduğu ve hastaların evde bekletildiği dönemlere ilişkindir. Günümüzde hasta ya da durumu kötü olan kişiler hastanelere götürülmekte, dolayısıyla bu tür pratikler de önemini yitirmektedir.

Ölümün gerçekleşmesiyle birlikte, tespit için doktor çağrılır. Doktorun ölüm raporunu vermesinin ardından cenaze kaldırılabilir. Eğer ölen kişinin vasiyet ettiği bir hoca varsa o, yoksa ailesinin uygun gördüğü bir hocaya haber verilir. Hoca gelince cenazenin başında ağlayan kadınlar dışarı çıkarılır. Ölü geniş ve soğuk bir odaya alınır. Soba yanıyor ise söndürülür. Yaz ise pencereler açılır. Cenaze yıkanmadan, taharet verilmeden Kur'an okunmaz. Giysileri yırtılarak çıkarılıp temiz giysiler giydirildikten sonra üzerine çarşaf örtülür. Ölen kişinin ağzı oyasız beyaz tülbentle, mendille çene altından bağlanarak kapatılır, gözleri açıksa onlar da kapatılır. Ayakları bağlanmaz. Ölünün yanında beklenir, yalnız bırakılmaz. Gerekliyse yakınlarınca etekaltı, koltukaltı tıraşı yapılır, takma dişleri varsa çıkarılır. Bu genel pratiklerin dışında ölenin başının altındaki yastık alınır. Elleri ayakları uzatılır. Baş batı tarafına, ayakları doğu tarafına getirilir. (4) Ölü bekletilirken üzerine bir şey konulması günah kabul edilmekle ve genelde konulmamakla birlikte başkalarından alınmış bir gelenek olarak nadiren makas, bıçak, sabun koyanlara rastlanıldığından söz edilir (7)

Cenaze, gömülmeden önce bir takım hazırlıklardan geçirilir. Ölünün yıkanması ve kefenlenmesi, bu hazırlıklara ilişkin ilk uygulamalardır. Ölü, geçmişte çevresine bir örtü tutularak dışarıda ve tahta somya üzerinde yıkanırken günümüzde evin

içinde suyun akabileceği koridor, banyo vb. bir mekanda ve yine somyaya benzeyen ama üzeri nikelaj kaplama olan mihtesil (teneşir) üzerinde yıkanmaktadır. Masaya da benzetilen mihtesil, üzeri bir insanın sığabileceği genişlikte ve suyun akmasına elverişli eğimliliktedir. Mihtesil mahallede bir tanedir, ziyaret ya da cami gibi ortak bir mekanda tutulur ve gerektiğinde herkesçe kullanılır. Yıkama suyu da önceden bahçede kazan kurularak ısıtılırken artık her evde bulunan ve güneş enerjisiyle ısınan sulardan yararlanılmaktadır. Yıkamayı yapacak kişinin, usulüne uygun olarak yıkayabilmesi için işin ehli olması gerekir. Cenaze yıkayan kişiler de zaten ailesinden; anasından, babasından görerek ölü yıkamayı öğrenmektedirler. Aktarılanlardan, cenaze yıkayanların çoğunun ailesinde daha önceden bu işi yapan kişiler olduğu anlaşılıyor. Kadın ölüyü işi bilen kadınlar, erkek ölüyü şıhlar yıkar. Kadınlar adetli iken ölü yıkayamaz. Cenazenin, yıkamaya başlamadan önce elbiseleri yırtılarak çıkarılır. Yıkarken başının altına güzel koksun diye reyhan (mersin) konur. Yıkama sırasında su aktarmak için saplı taslar veya garuj (su kabağı) kullanılır. Ölü'nün abdesti (tahareti) sol ele geçirilen pamuk vasıtasıyla verilir ve her abdest vermede (taharet) pamuklar değiştirilirken bitiminde eller sabunla güzelce yıkanır. Abdest verilmeden ölü'nün üzerine dua okunmaz. Bu genel uygulamalar dışında erkek ölüyü yıkayacak erkek yoksa 7 yaşına kadar bir kadın yıkayabilir. Aynı şekilde kız çocuğu yıkayacak bir kadın yoksa 7 yaşına kadar bir erkek yıkayabilir. (2) Yıkamaya iki (6), üç (4) kişi yardım eder. Yıkama sırasında yıkayan kişi önüne muşamba, eline eldiven ve mevsim kışsa ayağına çizme geçirirken (4) mihtesilde suyun sağa sola sıçraması söz konusu olmadığından önlüğe, çizmeye gerek olmadığı da söylenir (6)

Yıkama sırasında elbiseleri çıkartılan ve mihtesile (teneşire) yatırılan cenazenin üzerine, boğazından dizine kadar iki katlı bir çarşaf örtülür. Öncelikle baştan aşağıya, bayılmışsa kendine gelsin diye 3 tas soğuk su ve sonrasında 3 tas sıcak su dökülür. Serinyol beldesinde böyle bir olay yaşandığından söz edilir. Aktarılanlara göre öldüğü sanılan bir kişinin 4 saat sonra sağ olduğu anlaşılmış, gerçek ölümünün bundan birkaç saat sonra olduğu görülmüştür. Yıkama sırasında bayan cenazelerin saçları örgülü ise çözülür.

Harbiye beldesinde aktarılanlara göre, cenazeyi sabunlamada kullanmak üzere küçük küçük kesilmiş sabun parçaları bir tülbent içinde sıcak suya bırakılarak yumuşaması sağlanır ve bununla cenazenin başından yıkamaya başlanır. Sağ ve sol eli, göğsü, arka tarafı, ayakları, başından aşağıya kadar sabunlu lifle yıkanarak üç defa abdest (tahareti) verilir. Aynı işlemler üç defa tekrarlanır. Dolayısıyla cenazenin, 3 defa vücudunun her yeri yıkanmış, 9 defa da tahareti (2, 4) verilmiş olur. Her yıkamada ölü'nün üzerindeki çarşaf değiştirilir. Ağzına, burnuna, kulaklarına, yüzüne, ensesine, başına, sağ ve sol eline, sağ ve sol ayağına su dökmek suretiyle de normal abdesti verilir. Yıkamada abdest sonrası dualar ve Kur'an'dan sureler okunarak şahadet getirilir. Yıkama bitiminde yine Kuran-ı Kerim ve Fatiha suresi okunur.

Serinyol beldesinde yıkama suyunun içine güzel koksun diye bazılarınca esans, kolonya döküldüğünden söz edilir. Eller 3 defa iyice sabunlandıktan sonra Kur'an'dan 3 defa Necm suresinden ayetler okunarak cenazenin sağ ve sol bileği; ilgili dualar eşliğinde sağ ve sol yüz, burun, kulaklar, gözler, boyun, baş, alın, sağ el, sol el yıkanır. Cenaze sağ tarafa ve sol tarafa çevrilip yıkanırken Kehf suresinden ayetler okunur. Göğüs, sol ayak üzerine konularak sağ ayak, sağ ayak üzerine konularak sol ayak yıkanır. Yıkama bitince cenaze üzerine 3 tas su dökülerek 3 defa dua okunur, şahadet getirilir. Küçük Karaçay'da abdestin, cenaze 2-3 defa yıkandıktan sonra verildiği söylenir.

Yıkama yapılırken aynı odada bir tas içersinde bahur (puhur/tütsü) yakılır (2, 4). Yıkama sırasında garuj (su kabağı) kırılırsa; oluşan parça sayısınca o aileden cenaze çıkacağına inanılır (4).

Yıkama bitiminde ölenin, yakınları, çocukları tarafından ayakları yıkanır (2, 6). Ölen kadınsa, erkek çocukları yıkamaz. (2) Yıkama işleminin tamamlanmasıyla birlikte işi biten mihtesil ve kullanılmışsa kazan ters çevrilir. (2, 4) Kazanı, ilk kuran ters çevirir (4). Yıkarken mihtesil üzerine serilen cenazenin giysileri, yıkama bitince parçalanır atılır(6).

Cenaze, dışarıdan geliyorsa ve geldiği yerde uzun süre bekletilmişse (30-40 gün) hemen gömülmesi gerektiğinden ve geldiği yerde yıkandığından hareketle tekrar yıkanmaz; bunun yerine tabutunun üzerine su dökülür. Bu durum daha çok Suudi Arabistan'dan gelen cenazelerde -40 gün gibi uzun sürelerle bekletildiği için- söz konusu olmaktadır. Cenaze çok parçalanmışsa sadece abdest (taharet) verilir, üzerine 3 kova su dökülüp şahadet getirilir (7).

Ölünün gömülmeye hazırlanışının ikinci aşaması giydirilmesiyle ilgilidir. Kefenleme, kurulan mihtesil üzerinde yapılır (6, 7). Erkek kefenini erkekler, kadın kefenini kadınlar hazırlar (4). Yaşlılar genelde cenaze giysilerini önceden hazırlamış olur. Bunun için daha çok hassa, patiska gibi kumaşlar kullanılır ve rengi beyazdır. Beyaz kutsal bir renk olarak kabul edilir. Kefen bıçakla kesilir (2, 4, 6). Cenaze giysileri (pijama, gömlek, fistan, kefen vb.) genelde elde dikildiği gibi özellikle içe giydirilenler üzerinde ve iğneye takılan ipliklerde düğüm olmaz.

Ölünün vücudu, giysileri giydirilmeden önce havluyla kurulanır. Cenaze giydirilirken dikilmesi gereken parçalar için birkaç iğne hazırlanır ve iğneye takılan iplerin uçlarına düğüm atılmaz. Kadın cenaze giysisi patiskadan olmak üzere içten dışa doğru; mahrem yerine çocuk bezi gibi sarılan ve vezire/bezra denen içi pamukla doldurulmuş patiska bez (patiskanın iki ucu dikişle birleştirilir), kilot, dubul hak (kolsuz gömlek), ayakucuna kadar uzanan "kamisi hak/kamisil hak/uzun gömlek",

elbise (eski-yeni fark etmez, temiz olması gerekir), ağız tarafına su akmasını diye pamuk konularak iyice kapatıldıktan sonra başa bere şeklinde patiska başlık ve üstünden sarmak için tülbent (saçlar uzunsa bağlanır ve başlık içinde toplanır) ve en dışa giydirilen kefenden oluşur. Kefenin ön kısmı, boğazına kadar dikilerek yarım metre kadar uzun bırakılan üst ucundan bağlanır. Kefen ipekten de olabilir (2, 4). Kefenin baş kısmı, 3 defa yıkayan kişi tarafından bağlanıp ölenin çocuğu tarafından çözülür (4).

Erkek cenaze giysisi içten dışa doğru; etek bölgesi için pamuk ve üzerine bir parça bez/bezra, boğazdan dize kadar uzanan yarım kollu ya da kolsuz dubul hak/subul hak (iç göynek gibi), beyaz pijama (normal giyilen bir pijama gibi), diz altına kadar uzanan ve kollu olan "kamis/kamisil hak" (fanila gibi), kollu ve önü açık ipek fistan (kadınların giydiği fistan benzer ama tek parçadan açılır), giydirilenlerin üzerinden bel kısmına hasadan kemer (kemer uçları, düğmelenmediği için çekilir ve kıvrılarak alta koyulur), ölünün ağzına pamuk koyduktan sonra başı için başlık/külâh/kep/şes (şes düşmesin diye mendille ya da hasadan çıkartılan bir parça bezle baş üzerinden bağlanır) ve en dışa hoca tarafından hazırlanarak giydirilen kefenden (tulum gibi) oluşur (3, 6, 7). Kefen iki parçadır, yan tarafları dikilerek orta kısımdan yukarıya doğru bıçakla karşılıklı düğme delikleri açılır ve yine kefenden kopartılan parçadan elde edilen ip, bahsedilen deliklerden geçirilerek bağlanır. Kefenin uzun bırakılan üst ucu da 3 düğüm atılmak suretiyle bağlanır (7).

Görüldüğü gibi kadın ve erkeğe giydirilen giysiler arasında parça sayısı bakımından fark yoktur; yalnızca giysilerin bazıları kadın ve erkeğin giyim şekline göre şekillendirilmiştir.

Çocuk cenazeler de yetişkinler gibi kefenlenir ama erkek çocuğa fistan gibi olan parça giydirilmez (6). Bir ailenin ilk çocuğu ölmüşse ona cenaze giysisi olarak yeni değil; kullanılmış ama temiz olan giysiler hazırlanır (4). Nadiren, örneğin nişanlıyken herhangi bir nedenle ölmüş genç bir kıza, kefen üzerinden gelinlik giydirildiği ya da kırmızı kurdela bağlandığı ve gelin diye hitap edildiği olur (6). Genç ölenlerin (bekarken, nişanlıyken, yeni evliyken vb.) eline kimi zaman kına yakılır (2, 4, 6). Aile büyüğü ise cenazenin sağ eli, açıkta bırakılarak çocukları, oğulları, kızları, gelinleri kısacası bütün aile yakınlarınınca öpülür. Cenaze bir küçüğe aitse onun da alınından öpülür. (2, 4, 6, 7)

Cenaze namazı ve gömme zamanı, hoparlör aracılığı ile 1-2 saat öncesinden köye, mahalleye duyurulur. Başka bir mahalle ya da köye de duyuru yapılmak isteniyorsa yine aynı şekilde ilgili yerde anons ettirilir veya bu haberi iletme için bir kişi ayarlanır.

Kefenlenen cenaze naaş veya tabut içine konur. Naaş, mihtesil gibi mahallede bir tanedir ve mihtesille aynı yerde tutularak gerektiğinde herkesçe kullanılır. Cenaze, mahalle ya da köy içinden kaldırılıyorsa naaşla (sedire benzer), dışardan gelmişse gönderildiği tabutla mezarlığa götürülür. Naaş, kapaksız ve ağaçtan yapılma olup, ipe birbirine tutturulan enli iki tahta parçasından oluşur. Tabut ise naaşın daha geliştirilmiş -çinko kaplamalı, boyalı ve kapaklı- bir modelidir. Naaşın üstüne yatak, yastık, çarşaf, battaniye vb. serilir. Ölü naaşın üzerine yatırıldıktan sonra üzeri yeşil bir örtüyle veya beyaz çarşafıla örtülür. Askerden şehit gelenlerin tabutu üzerine bayrak konur. Naaş, mezarlık uzaksa arabayla, yakınsa omuzlarda taşınır. (2, 4, 6, 7) Cenazenin giydirilmesi, naaşa konması, dua ve surelerin okunması sırasında bahur (puhur/tütsü) da yakılır. Mezara götürüleceği saate kadar cemaatin önüne getirilerek naaşta bekletilen cenazenin ruhu için Kur'an'dan Yasin ve Fatiha gibi çeşitli sureler, dualar okunur. Cenaze kaldırmaya birden fazla hoca/şih katılmışsa her biri dualardan bir bölüm okur (6). Naaş, evden çıkarılırken omuzlara alınmadan önce 3 defa kaldırılıp yere bırakılır. (4) Naaşın kaldırılmasını takiben 3 kere besmele çekilir ve götürülürken yine Fatiha suresi okunur (6). Cenaze götürülürken erkekler önde, kadınlar arkada olur. Mezarlığa kadınlar da gider ama cenaze namazı sırasında bir kenara çekilirler. (4, 6)

Cenaze namazı, cami ya da mezarlıkta kılınır. Cenazeye katılan ahali, naaş önde olacak şekilde sıra oluşturur. Büyükler, muhtar vb. saygıdan dolayı öne geçirilebilir. En öne, ölünün göğsü hizasına hoca/şih geçer. Herkesin cenaze namazına katılması zorunlu değildir. Cenaze namazı 4 tekbirdir ve ayakta kılınır. Cenaze namazına, cenaze kadınsa hatun kişi niyetine, erkekse er kişi niyetine, kız çocuksa kız çocuk niyetine, erkek çocuksa erkek çocuk niyetine diyerek başlanır.

Cenaze namazının kılınabilmesi esas itibariyle bir takım şartlara bağlıdır. Bunlardan biri olarak intihar edenlerin cenaze namazı genelde kılınmaz denir; ancak ailelerini zor durumda bırakmamak adına kılınır. Ölü doğan çocukların cenaze namazı ise genelde kılınmaz ancak aktarılanlar arasında namazının kılındığı, telkinin verilmediği de yer alır (6).

Cenaze uzun süre bekletilmez ve en kısa sürede gömülmeye çalışılır, ancak gece ölmüşse sabaha kadar bekletilir. Öte yandan zorunlu durumlarda (cenazenin kokmaması için, ailenin çok acı çektiği, dayanamadığı durumlarda vb.) bir an önce defni sağlamak için gece gömüldüğü (4) de olur.

Mezar, cenaze mezarlığa getirilmeden önce bir insanın sığabileceği uzunlukta ve üzerinin örtülebileceği derinlikte kazılarak 1-2 kişi tarafından beklenir. Mezarın biraz üstü -cenaze konulduktan sonra 1 karış yukarısı olacak şekilde- daha geniş bırakılır ki buraya, cenaze mezara yatırıldıktan sonra kapak amacıyla kullanılan hazır beton

kalıplar yerleştirilir. Geçmişte mezar içine ayrı bir oygu (leht/ lehit) açılırken söz konusu uygulama sonradan kalkmıştır. Mezar kazılırken kemik çıkarsa orası kapatılır ve başka bir yer açılır (4) ama genelde böyle bir durumla karşılaşmadığı söyleniyor. Mezar önceden mahalle içinden kişilerce kazılırken son zamanlarda bu iş için aracın girebileceği bir alan ise -tepe, yamaç değilse - kepçelerden yararlanılmaktadır. Başka ölümler olmasın, sürekli mezar kazılmasın diye de mezar kazılırken ve toprak atılırken kürek elden ele verilmez; yere bırakılır yerden alınır.

İlk mezarla ilgili Şıh Zeynettın YATKIN'ın Kur'an'a dayandırarak aktardığı bilgi şöyledir: Adem peygamberin çobanlık yapan Habil ve çiftçilik yapan Kabil adında iki oğlu vardır. Kabil babasının Habil'e olan yakınlığını kıskanmaktadır. Bir gün Adem Peygamber oğullarının Allah'a bir adakta bulunmalarını ister. Kabil buğday adağında, Habil koç adağında bulunur. Gelen melekler Habil'in adağını kabul ederler. Zaten kıskançlığı olan Kabil, daha da kıskanç bir hal alarak Habil'i öldürür. O dönemde henüz mezar kazma bilinmiyor. Kabil öldürdüğü kardeşini uzun süre sırtında taşır ve bir süre sonra Habil kokmaya başlar. Bu sırada Allah, Garabein kuşları gönderir. Bu kuşlardan biri diğerini tırnaklarıyla toprağı kazarak gömer ve gagasıyla da üzerine su döker. Bu kuşlar, Kabil'e ne yapacağı konusunda yol gösterici olmak amacıyla gönderilmiştir. Kuşu gözlemleyen Kabil, kardeşini aynı şekilde gömer ve dolayısıyla ilk mezar da Habil'e aittir.

Mezara, isteyen kişi küçük bir yatak ve yastık, ölenin çok sevdiği bir eşya, entari vb.'ni koyabildiği gibi bunların konulmamasına çalışıldığı da aktarılanlar arasındadır (2, 3, 4). Cenaze mezara, yüzü kibleye gelecek ve yan olacak şekilde, 2-3 hayırsever kişi tarafından yerleştirilir. Bu arada çocuklarından biri tarafından (Affan Mah.de en büyük oğlu, Küçük Karaçay'da herhangi bir kişi tarafından) kefenin üst ucundaki bağ çözülerek cenazenin yüzü açılır ve ağzının yanına bir avuç, 3 avuç toprak bırakılır (1, 3, 4, 6). Erkek cenazenin sağ omzu çıplak olur ve toprağı değer. (2) Cenazenin 4 tarafına kerpiç/biriket vb. konularak iç duvar oluşturulur. Mezarın geniş bırakılan üst kısmına hazır beton bloklar (geçmişte ağaç sütunlar) kapatılır. Toprak, bu blokların üzerinden atıldığı için de doğrudan cenazenin yüzüne değmez. Herkes mezarın üzerine bir avuç (6) toprak atar. Yasin suresi okunur, şıh tarafından telkin/talkın verilir. Telkin sırasında herkes oturur yalnız hoca ayakta olur. Yer müsaitse halka şeklinde, değilse sağa sola, yalnızca dinleyebilmek için yüzler hocaya dönük olacak şekilde (6) oturulur. Telkinde amaçlanan ölene, sorgucu meleklerce yapılan sorgulama sırasında vereceği cevapları içeren öğütlerde bulunmaktır. Cenazenin telkini duyduğu ve oradakileri gördüğü (6) de aktarılanlar arasındadır. Diğer taraftan telkinin ölü için değil; vitrinde bulunanlar yani sağ olan insanlara "bir gün gelecek siz de bu saat gibi öleceksiniz o yüzden hazırlıklı olun" hatırlatmasında bulunmak için verildiği de söylenir (6). Ölü gömüldükten sonra naaş bir defa ters çevrilir. (4, 6, 7)

Asri mezar yapılıncaya değin kadın mezarının, baş ve ayakucuna birbirine teğet taşlar ya da biriketler koyularak etrafı çevrilir. Erkek mezarı da aynı şekilde çevrilir; yalnız ayak ve başucuna konan taşlar birbirine paralel olur (4, 6, 7). Asri mezarlarda genellikle erkek mezarlarının baş tarafı mezartaşı baş şeklinde, kadın mezarlarının baş tarafı mezartaşları düz yapılırken son zamanlarda kadın mezarlarının da baş tarafı mezartaşlarının baş şeklinde olanına rastlamak mümkündür (4).

Mezarın üzerine genelde çiçek (doğal veya yapay), reyhan/hambelez (mersin) vb., çevresine ağaç dikilir. Defnin 7, 40 ya da 1 yıl sonrasında yapılabilen asri mezara, süs ya da bahur yakma amacıyla bardak bölmeleri (bahurluk bölmesi, eski mezarlarda yan duvarlarından birine oyulmuştur) veya taşınabilir özel bahurluklar (2, 3, 4, 6), Fatıha veya İhlas sureli kitap tasvirleri (2, 4), ölene ait tülbent, gömlek, şapka, elbise vb. giysiler (3, 4), ölene ait fotoğraf (mezarın baş tarafı mezartaşına hazırlanan ve üst tarafı gölgelik gibi bir korunakla örtülen çerçeve içinde) konulduğu olur.

Gömme ve telkinin tamamlanmasıyla birlikte baş sağlığı dileklerini kabul etmek için ölenin aile üyelerinden erkekler bir tarafta, bayanlar bir tarafta sıra olur. Hoca önde olmak üzere bayanlar bayanlara, erkekler erkeklere baş sağlığı diler. (2, 4, 6, 7) Baş sağlığı için “başınız sağ olsun, çoluk çocuğunuzun başı sağ olsun, siz sağ olun, Allah size başka keder göstermesin, Allah rahmet eylesin vb.” sözler söylenir. (2, 3, 4, 5, 7) Salih YILMAZ da konuya yaklaşımını şöyle dile getirmektedir: Fatımatül Zehra vefat ettiği zaman Hz. Ali'ye baş sağlığı için gelmişler ve “başın sağ olsun, çocuklarının başı sağ olsun” demişlerdir. Elbette onlar nur olduğundan ve onları ölü kabul edemeyeceğimizden dolayı bu sözler yerindedir ama normal insanlar öleceklerdir; bu nedenle “dinin ve imanın sağ olsun” demek daha uygundur.

Taziye için cenaze evine de gelinir. Taziye, yakında olan kişiler için defin günü öğleden sonra başlamak üzere 3- 7 güne, uzaktan gelen kişiler için 40. güne kadar devam edebilir. Cenaze evinde, taziye için gelindiğinde bir köşede masa üzerinde yine bahur yakılı olur (6). Cenaze sahiplerinin acıları, yüz yüze ilişkilerin yoğun olduğu küçük yerleşim birimlerinde evlerine gelip gidilerek paylaşılırken daha büyük yerleşim yerlerinde bu tür paylaşımlar için düzenlenmiş yerlerden yararlanıldığı olur. Bunun güzel bir örneğini, Affan Mahallesindeki Ertuğrul (halk arasında Affan) Camiyi Koruma ve Güzelleştirme Derneğinin taziye salonu oluşturmaktadır. Taziye ziyaretleri, 3 gün boyunca cenaze sahipleri tarafından bu salonda kabul edilir.

Defin töreninin yapıldığı günün hava koşulları kimi zaman çeşitli yorumlara neden olur. Havanın kötü olmasının (yağmurlu, fırtınalı vb.) dünyanın ölen kişiye hüznünlendiği, havanın güzel olmasının ölen kişinin şanslı olduğuna yorulması gibi (2, 4).

Mezarlıktaki işlemler bitince, cenaze törenine katılanlardan aileye yakın olan kişiler cenaze evine, diğerleri kendi evlerine gider.

Cenaze evinde, ölen kişinin yatak ve yastık kılıfları uygun bir zamanda yıkanmak üzere çıkarılır. İlk gün ölenin çamaşırları, havlusu, çarşafı leğen içindeki soğuk suya daldırılıp asılır. Aynı işlem 2. gün de tekrarlandıktan sonra normal yıkama 3. gün yapılır. Ölenin eşyalarının (elbise, havlu, çarşaf vb.) sağlam olanlarından isteyenlere ve fakir olanlara verilir ya da bunlar evde kullanılır; işe yaramayacak durumda olanlar da atılır. (2, 4)

Bireyler için aile çevresinden birinin kaybına alışmak kolay değildir. Toplumsal paylaşma ile bu acılar azaltılmaya çalışılsa da ateş bir süre düştüğü yeri yakmaya devam eder. Sürenin uzun-kısa oluşunda, kaybedilen kişinin genç-yaşlı olması, sevilen-sevilmeyen bir kişi olması vb. etkilidir. Kimi yakınlar gurbetteyken, hasretlik çekerken kaybedilir. İş için Arabistan'a gidip de ölü olarak gelenlerin sayısının her sene 20 kişiyi bulduğu söyleniyor. Arabistan'da her cenazenin en az 40 gün bekletildiğinden hareketle, cenaze bazen ailesi görmeden gömülüyor (6). Bu tip olaylar da aileleri derin acılar içinde bırakıyor.

Defin sonrası kadınların kendi aralarında ağıtlar yaktığından söz edilir. Bu ağıtlarda ölenin huyca ve vücutça övülecek yerlerinden, yaşarken mutlu olamamışsa çektiği sıkıntılardan, varlıklı ve çevresine yararı dokunan biriye iyiliklerinden vb. söz edilir.⁸

Cenazenin peşinden çok ağlayan kişiler için kimi uygulamalara gidilir. Bunlardan biri; cenaze gömülmeden önce mezardan toprak alınarak ağlayanın üstüne serpilmesi ya da kendisine verilmesi şeklindedir. Diğer yandan bahsedilen uygulamayla kişinin gözyaşı kurduğu için ağlayamadığı ve dolayısıyla daha çok bunaldığı söylenir. (2, 4)

Yas süreci içinde, özel günlerde yapılan yemekler (içli köfte, ızgara yemekler, mangal, içki sofraları vb.) yapılmaz (2); erkekler (herhangi bir kurumda çalışmıyorsa ölünün 40'na kadar, çalışıyorsa 1 hafta) sakal tıraşı olmaz (4, 6, 7); kadınlar eşarp, tülbent vb. takar (ölünün kırkına kadar sürebilir) (2, 4); yaşlı aile üyeleri, düğün ve benzeri eğlence yerlerine, bayram gezmesine, tatile gitmezler (4, 6, 7); kadınlar ziynet eşyası takmaz ya da bunları gizler; televizyon açmayanlar olur (4), siyah renkli elbiseler giyme eskide kalırken (4) günümüzde yeni elbise giymezler (4, 6, 7). Bazı kişiler de yas süreci içinde taziye için gelen gidenler oluyor diye giyimine daha bir özen gösterir (6, 7). Yas süreciyle ilgili kaçınımlarda, yaşanılan yerin küçük bir yerleşim yeri ya da büyük bir yerleşim yeri olması çoğu zaman belirleyici olur. Örneğin 10 aileden genişleyerek oluştuğu söylenen Küçük Karaçay'da, 1983'lü yıllara kadar köyde bir cenaze olduğunda bir sene düğün yapılmazken günümüzde birbirine saygısı

olan aileler ölünün 7. gününe kadar beklemekte, ölenin ailesi genişse ve ölen gençse bazen 1 sene düğün yapılmamaktadır (6).

Ölünün ardından dinsel törenle ve yemekle anıldığı günler düzenlenir. İlk yedi gün cenaze evine yemek, komşular tarafından getirilir. İlk üç gün cenaze evine getirilen yiyeceklerin acılı olmamasına (2) dikkat edilir. Yedinci gün cenaze sahibi yemek hazırlayarak cenazeye gelenleri davet eder. Yemek için kurban (öküz, koyun vb.) kesilir, etli aşure/hırısı, kağıt kebabı, pilav vb. yapılır. Mevlit (Kuran hatmi) yapılır. Aktarılanlara göre cenazenin ardından mevlit okuma ya da okutma geçmişte varken sonradan kaldırılmış; ancak söylemde kullanılmaya devam etmiştir. Burada Mevlit okuma ile kast edilen, esas itibarıyla Mevlit olmayıp Kur'an okumadır. Yedisinde kadınlar, mezarı ziyaret eder ve mezarlığa da aş götürürler⁹. Yedisinden sonra aynı şekilde kırkı yapılır. Mevlitlerden sonra şeker ve lokum dağıtılır. Ekonomik gücü yeten ve isteyen kişilerce her sene ölüm yıl dönümü yapılır (1, 2, 4, 7).

Ölenin mezarı, daha ilk günlerden başlayarak ziyaret edilir. İlk ziyarete, defnin ertesi gün (Gözcüler'de ilk gün kadınlar mezara gitmez) güneş doğmadan komşu ve akrabalarla birlikte kalabalık bir şekilde gidilir. Bu, hadira/hadire (hadire, hazırdan geliyor, toplanma, bir araya gelme, toplu ziyaret, toplu gidiş anlamındadır) olarak da ifade edilir (4, 6, 7). Güneş çıktıktan sonra cenaze sahipleri sıralanır ve baş sağlığı dilenir. İkinci ziyaret bir öncekinin ertesi günüdür ancak bu defa yalnızca ölenin akrabaları (Serinyol'da ilk günkü gibi herkes) gider. Üçüncü gün cumaya denk gelirse (Serinyol'da cumaya denk gelsin gelmesin) ailesi yine mezar ziyaretine gider. Annesi, ilk çocuğu ölmüşse gömüldüğü gün mezara götürülmez (4). Mezar ziyaretlerinde çiçek götürülür, Kur'an okunur, bahur yakılır.

Sonraki mezar ziyaretleri denk geldikçe yapılabildiği gibi ziyaret için daha çok bayramlar (Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, Kadir Bayramı vb.) ve cuma günleri tercih edilir. Ayrıca adet dönemindeyken kadınlar, mezar ziyaretine gitmez (4). Mezarlıktaki çiçekler ve ağaçlar ölü kadar değerlidir, koparılması hoş karşılanmaz; bunu yapan kişiler azarlanır, hayvanların girmemesine çalışılır (2, 4).

Hatay Alevileri'ndeki genel inanişaya göre ölümle kişinin, eğer ermiş birisi değilse (ermiş kişilerin vücudu çürümez) mezarda kalan bedeni çürürken ruhu başka bir bedene göç eder. Yeni bir bedenle tekrar dünyaya geliş, ilgili kişi üzerindeki bazı izlerden (ölüm şekliyle ilgili olarak bıçak izi, tabanca izi vb.), işaretlerden anlaşılmakta, hatta bu kişilerden kaza, boğulma, cinayet gibi nedenlerle ölenlerin geçmişini (eşyasını, ailesini, çocuklarını tanıyor vb.) daha iyi hatırladığından söz edilir.

Şih Zeynettin YATKIN'ın yaklaşımına göre biz beşer olarak ruhla ilgili hiç birşey bilmeyiz. Aslında ruh, ne insanın içine girmiştir ne dışındadır; ruh bir ışıktır, nurdur. İnsan doğduğu anda eceli alınaya yazılı olur. İnsanın, su damlası, kan ve kemik olmasını takiben yaratıcı tarafından fotoğrafı çizilir. Çocuğun içine, anne karnındayken birinci ruh olarak kan ruhu, doğduğu zaman ikinci ruh olarak mümin ruhu girer. Çocuk doğduğunda ağlırsa mümin, ağlamazsa kafir olarak dünyaya gelir. Kişinin yaşamı boyunca da her yaptığı, sağ ve sol omzunda bulunan melekler tarafından güneşin doğuşundan batışına kadar kağıda yazılarak güneş battıktan sonra teraziye koyulup tartılır. O insan, hasanetler (iyilikler) ağırsa mümin, seiyetler (kötülükler) ağırsa kafir demektir. Bu dünyaya gelen insan cezalı olarak gelmiştir. Bunlar arasında öbür dünyada (önceki yaşantısında) büyük suçlar işleyenler, bu dünyaya kimisi kör, kimisi ahraz, kimisi elleri ayakları kesilmiş vb. şekilde getirilmiştir ki hatalarını düzeltsin. Kişi imtihanı bitirinceye kadar öbür dünyada, öldükten sonra bu dünyaya gelecektir.

Bir sınav alanı olarak kabul edilen dünyaya, gelinen beden şekli (çeşitli hayvanlar ya da insan bedeninde), geliş sayısı (herkesin mutabık olduğu bir sayı yoktur) kişinin iyi ya da kötü birisi olmasına, bu sınavdaki başarısına göre değişim gösterir. Şih Zeynettin YATKIN'ın verdiği bilgilere göre; insanoğlu 80 defa, hayvanlar 70 defa dünyaya gelecek. İnsan bu 80 defa geliş içinde amelleri bitirmiş mümin biriye Allah'ın huzuruna kavuşur ve meleyke olur. Eğer bu süre içinde imtihanı bitirememişse bir 80 defa daha gelir. Bir insan Allah'ı inkar ederse, zerre kadar kalbinde iman kalmazsa insandan sonra hayvan olarak dünyaya gelir. Ruhun ilk geçtiği beden kuzu/ koyundur ve bunda 70 sene kalır. Yani 70 defa kesilecek 70 defa dünyaya gelecek. Sonra 70 defa danada, 70 defa keçi kılıfında meydana gelecek. Kur'an-ı Kerimin bir ayetinde sürü halinde mezbahanelere götürülüyorlar ve önlerinde göz göre göre birbirini kesiyorlar ama ne olduklarını bilmiyorlar deniyor. Bunların üçünü de hem elleyebiliyorsun hem etini yiyebiliyorsun. Kafirlerin hiç imanı kalmamışsa at ve katırın herbirinde 70 defa gelecek. Bunları elleyebiliyorsun amma yiyemiyorsun. Sonra domuz, köpek, kedi, yılan ve fareye girecek. Onları ne elleyebiliyorsun ne yiyebiliyorsun. Kedi, köpek, domuz, yılan ellemesi, yemesi Kuran'da günah. Enam Suresinin 36. ve 38. ayetinde, yeryüzünde hayvan olsun, kuşlar olsun bunların insanlar gibi beşer olduğu, Allah'ı inkar edince bu sığata girdikleri, hepsinin insanlarla birlikte Allah'ın huzurunda hesap vereceği ve kıyamet gününü beklediği ifade edilir. İnsan önce yaratılmış; Allah'ı inkar edince hayvan kılığına girmiştir. Kıyamette bütün insanlar ve hayvanlar, mahlukatlar Allah'ın huzuruna gelecek. Hz. Muhammed, vaktiyle Hz. Adem diyecekler ki Allah'ı gördünüz mü, inandınız mı? O ruhlar Allah'a inanırsa o zaman beşer olacak, inanmazsa hep hayvan kalacak, bir daha insana dönemeyecek. Dolayısıyla cehennemden hayvanları anlayabiliriz.

Ruhun bedenden kurtulması ancak evliyalıkla mümkündür. Ruhlar en son safhada bedenden kurtularak ruhani olur. İnsanoğlu ne zaman imtihanı bitirirse, zerre kadar hatası kalmazsa ruhu o zaman melek olur, o zaman göklere yükselir (ceset burada kalacak) ve gökte parlayan bir yıldız olur. Suçu olan insanın ruhu topraklardan yukarıya yükselmez. Ne zaman tertemiz berrak bir nur olursa o zaman Allah'ın huzuruna yetişir; kafir bir ruhsa yerde kalır, Allah'ın huzuruna gitmez.

Aktarılan bilgilerden iyi ve kötü olan kişilerin yeniden dünyaya gelişinde gireceği bedenlerin belli olduğu anlaşılıyor. Bir de bunun dışında iyilik ve kötülük bakımından eşitliğin söz konusu olduğu durumlar var. Bununla ilgili bir anlatı şöyledir: Bir adam varmış ki bu adam kötü biriymiş ancak aynı zamanda cömertmiş de. Öldüğünde cehenneme gitmiş cömertliğinden dolayı kabul edilmemiş, cennete gitmiş kötülüğünden dolayı kabul edilmemiş. Sonrasında bir nehir kıyısında dikenlerin üzerine atılmış ve orada kum yiyormuş. Görünüş itibariyle hiç birşeye benzemeyen garip bir varlıkmiş. Kısacası bu kişi yeniden dünyaya gelişinde, ne olduğu belli olmayan bir kimlikle cezalandırılmış (2).

Ruhun dünyaya, başka bedende kaç defa geldiğine ilişkin değerlendirmeler kişilere göre değişiklik göstermektedir. Yukarıda söz edildiği gibi insan ruhu başka bedende 80 defa; bu gelişler onu iyi bir insan yapmazsa daha fazla (100 kerè, 105 kere vs.) dünyaya gelecek (1). Diğer bir yaklaşıma göre ruh 7 kere veya daha fazla (sayısı tam olarak bilinmiyor) sayıda başka bedende dünyaya gelecek, iyi olmayanların/kafirlerin ruhu hayvana ve sonrasında basit bir ota geçerek yok olacak (2).

Hatay Alevilerince genel kabul gören reenkarnasyona (ruh göçü/yeniden bedenleşme) ilişkin verilerin, Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde yer aldığından söz edilmektedir. Şih Nasreddin ESKİOCAK, konuyla ilgili gördüğü ayetlerden kitabında¹⁰ söz etmiştir. "Onları kendilerine verilen öğütleri unutup yapmakta oldukları kötülükten ötürü şiddetli bir azap ile cezalandırdık. Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara adi maymunlar olunuz dedik" (Araf Suresi 165-166). Yazara göre bu ayetlerle ifade edilmek istenen iman etmeyen ve Allah'ın emirlerine aykırı gelenlerin aşağıların aşağısına döndürülmesi durumu, Allah'ın hükümleri zamandan zamana değişmeyeceğine (Allah'ın hükümleri zamandan zamana değişir mi?) göre yalnızca geçmiş kavimler için değil sonrası için de geçerlidir.

"Böylece sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir yaratılıştaki tekrar var edelim diye ölümü takdir ettik" (Vakia suresi 61). Yazar bu ayetin, insanoğlunun bilemeyeceği bir yaratılıştaki tekrar dünyaya geleceğinin kesin bir ifadesi olduğunu belirtmektedir.

“Allah ilkin mahlûkunu yaratır. (Ölümünden) sonra bunu (yaratmayı) tekrarlar, sonunda hep ona döndürüleceksiniz” (Rum Suresi 11) “İlkin mahlûkunu yaratıp (ölümünden) sonra bunu (yaratmayı) tekrarlayan odur ki bu onun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde bulunan en yüce sıfatlar onundur. O mutlak güç ve hikmet sahibidir” (Rum Suresi 27) “Allah’ın mahlukunu ilk başta nasıl yarattığını (ölümünden) sonra bunu tekrarladığını görmediler mi? Şüphesiz bu Allah’a göre kolaydır (Ankebut Suresi 19). Yazara göre bu ayetler, Allah’ın mahlukunu yaratıp öldürdükten sonra tekrarladığını apaçık bir şekilde ifade ediyor.

Halkı yaratma ve hak etme işinin ölümünden sonra tekrarlanacağını yer aldığı diğer ayetler; Yunus suresi 4., 34., Nemil suresi 11., 27., Ankebut suresi 19., Elburuc suresi 13. ayetler olarak veriliyor ve ölümün şekil değiştirmekten, bir yerden başka bir yere intikal etmekten başka bir şey olmadığı; yaratılışın geçmişte, şimdilik ve gelecekte cereyan etmesi gibi tekrarlanmanın da devam ettiği ifade ediliyor.

Antakyalı Theophilos da ölümlerin hayata yeniden döneceklerini inkar edenlere “Ekinler ve meyveler için bir yeniden doğum yok mu?”¹¹ diyerek cevap vermektedir.

İnsanların ölüme yönelik ilgisinin merkezinde, ölümün anlamı, sonrası, ruhlar ve ölenin yaşayanlarla ilgisi vb. konular önemli bir yer tutar. Ölümün, geçmiş uygarlıklardan günümüze ulaşabilen veriler ve günümüz toplumlarından gözlemlediklerimiz doğrultusunda, genelde bir son olarak algılanmayıp; başka bir aleme geçme, ruhu vasıtasıyla yaşamaya devam etme şeklinde algılandığı anlaşılıyor. Öyle ki, kişi öldüğünde gördüğü hürmeti belki sağlığında görmez. İlk toplumların ruhun bitki, hayvan, yeni doğan çocuk ve doğadaki belli nesnelere eğleştiği şeklindeki ruh göçüne ilişkin inançların gelişmiş örneklerini, Mısır ve Hint uygarlıkları vermiştir. Bugün Anadolu’nun bir çok yerinde türbe, yatır vb. kutsal kabul edilen mekânlardaki ve mezarlıktaki ağaçların, çiçeklerin, bunların dışında kutsallaştırılmış ağaçların kesilmesi, koparılması hoş karşılanmaz. Kimi yerlerde eve gelen kelebek, arı ya da pencereye gelen kuş incitilmez. Bütün bu kaçınmalar kaynağını, koparılmasından, incitilmesinden sakınılan o kılıflarda ölenlerin ruhunun dolaştığı inancından alır. Ölen kişinin ruhunun, belli günlerde evini ziyaret ettiği, yakınlarından kendisi için hayır yapmasını beklediği diğer söylenenler arasındadır. Hatay Alevilerinde de ölümle kişi -doğadaki hiçbir şeyin yok olmayıp başka bir şeye dönüşmesi gibi- yok olmuyor sadece kalıp değiştiriyor. Kalıp değiştirme yani ruhun başka bedenlerle yeniden yeniden dünyaya gelişi ise sınavının bitmesine değin sürüyor.

Ruhun, ölümle başka bir bedene geçerken her ne kadar terk ettiği kendi bedeniyle hiç bir ilişkisinin kalmadığı söyleniyorsa da başvurulan pratikler bunun

aksini gösteriyor. Bunlar arasında; birbiri ardına ölümler olunca ilk ölenin mezarının açılarak ağzına geldiği görülen parmağının ya da kefen bağının oradan çekilmesini (orada bulunan ölünün başka ölümleri sağlama konusunda etkili olabildiğini gösteriyor), ölünün usulünce yıkanıp giyindirilerek öte dünya yolculuğuna hazırlanmasını, isteği durumunda yanına sevdiği eşyaların, altına yatak ve yastığının konulmasını, mezar ziyaretlerini ve bu ziyaretlerde ölenin mezarı üzerinde bahur yakılmasını, mezarlıktaki çiçek ve ağaçların koparılmasının hoş karşılanmamasını, mezarların son derece bakımlı olmasını, mezarların üzerinin çiçek ve mersin dallarıyla süslenmesini (mezarda çürüyen bedende ölene ait bir güç kalmıyorsa, olunmayan bu mekana özen göstermenin anlamı da olmaz) vb. sayabiliriz.

Başka bedenlerle defalarca yeryüzüne gelme döngüsünün en üst ve arzulanmış noktası ise kendilerine verilen fırsatları değerlendirerek istenen doğruyu yakalayabilmiş, sınavı başarıyla vermiş kişilerin ulaştığı ebedileşme anıdır. Başka bir deyişle ruh ancak bedenden kurtulduğu takdirde ebedileşir.

Ruh göçü, çoğu din bilimci tarafından (İslamiyet açısından) kabul görmeyen bir inanıştır. Buna rağmen, Nusayrilerde daha yoğun olarak hissedildiği gibi zaman zaman hak arasında bu tür inanışlara rastlanmak mümkündür.

Ruhun başka bedenlere göçmesi, en son safhada bedenden kurtularak ebedileşmesi vb. inançların kabul görüp görmemesi bir yana verilen bilgilerden sonra Hatay Nusayrilerinin ölüm geleneklerine genel olarak bakar ve bunları Anadolu Alevileri ile karşılaştırsak şöyle bir değerlendirme yapmak sanıyorum yerinde olacaktır: O da, farklılıklar olmakla birlikte, benzerliklerin bu farklılıklardan daha fazla olduğudur.

DİPNOTLAR

¹ Makale konusunu oluşturan derleme bilgileri, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından 22 Ekim-01 Kasım 2002 tarihleri arasında Hatay iline bağlı olmak üzere Antakya - Kurtuluş Mahallesi, Serinyol Beldesi, Harbiye Beldesi; İskenderun ve Samandağ-Küçük Karaçay'da gerçekleştirilen alan araştırması sonucu elde edilmiştir. Verdikleri bilgilerle, Hatay Alevilerinin (Nusayrilerinin) kültürel hayatının konumuzla ilgili yönlerini, bizimle görüşmeyi kabul ederek tanınmamıza katkı sağlayan kaynak kişilere teşekkür ederim.

¹ Doç. Dr. Zeki BAŞAR, Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları, S. 227

² Mehmet KARASU, Yayınlanmamış Makale

³ A.G.M

⁴ A.G.M

⁵ A.G.M

⁶ Pazartesi günü ile ilgili diğer kaçınmalar arasında bazılarınca çamaşır yıkanmaması ve tırnak kesilmemesi yer alır.

⁷ Zekiye ÇAĞIMLAR, Adana Yöresindeki Nusayrilerde Yatır-Ziyaret İnancı ile, Ölüm sonrası Uygulanan Adet, İnanma ve Pratikler, Folklor/Edebiyat, 2002/4, S.82

⁸ A.G.M

⁹ A.G.M

¹⁰ Nasreddin ESKİOCAK, Yaratıcının Azameti ve Kur'an'daki Reankarnasyon, S. 41-46

¹¹ Mircea ELİADE, Kutsal ve Dindışı, S.115

KAYNAK KİŞİLER

(1) Affan Mah. (Yeni adı Kurtuluş Mah.) Antakya-Hatay: Ertuğrul (Affan halk arasında) Camiyi Koruma ve Güzelleştirme Derneği üyeleri.

(2) Esenbulak Mah.-Harbiye Beldesi-Antakya-Hatay: Hamide CÖMERT, 75 yaşında, okur-yazarlık yok, eşi ölmüş, 11 çocuk sahibi ancak bunlardan 8 tanesi yaşıyor, yöre dışında gördüğü yerler pek olmamış.

(3) Gözcüler Beldesi-İskenderun-Hatay: Nurettin REYHANI, fahri imam/şih, 75 yaşında, ilkokul mezunu, evli, 7 çocuk , yöre dışına pek çıkmamış.

(4) Harbiye Beldesi-Antakya-Hatay: Zehra ESKİOCAK, 48 yaşında, ilkokul mezunu, evli, 5 çocuk sahibi, yöre dışında gördüğü yerler olmuş ama uzun süre kaldığı yerler olmamış, kitap, gazete okumayı seviyor.

(5) İskenderun-Hatay: Mahmut REYHANI, fahri imam/şih, 82 yaşında, okur-yazar, evli 7 çocuk sahibi, yöre dışında gördüğü yerler olmuş.

(6) Küçük Karaçay Köyü-Samandağ-Hatay: Salih YILMAZ, fırıncılık yapıyor, 50 yaşında, ilkokul mezunu, evli, 3 çocuk sahibi, 4 yıl Arabistan'da kalmış, kitap okumayı özellikle dini kitaplar okumayı seviyor.

(7) Serinyol Beldesi-Antakya-Hatay: Zeynettin YATKIN, fahri imam/şih, 44 yaşında, ilkokul mezunu, evli, 4 çocuk sahibi, yöre dışında uzun süreli kaldığı yerler olmamış, dini kitaplar okumayı seviyor.

KAYNAKÇA

Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Arşivi, Bircan DURDU (Derleyen): B2002 0232-0234, YB 2002 0074

BAŞAR, Doç. Dr. Zeki: Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları. Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 217, Tıp Fakültesi Yayınları No: 11, Araştırma Serisi: 11, Sevinç Matbaası, 1972 Ankara, S.227

ÇAĞIMLAR, Zekiye: Adana Yöresindeki Nusayrilerde Yatır-Ziyaret İnancı İle, Ölüm Sonrası Uygulanan Adet, İnanma ve Pratikler. Folklor/Edebiyat, Cilt:VIII, Sayı:XXXII, 200/4 Ankara, S.82.

ELİADE, Mircea : Kutsal ve Dindışı. Çev. : Mehmet Ali KILIÇBAY. Gece Yayınları, 1.basım, Ankara 1991

KARASU, Mehmet: Halk İnançları. Yayınlanmamış Makale, 2002 Hatay

ESKİOCAK, Nasreddin: Yaratıcının Azameti ve Kur'an'daki Reenkarnasyon. Can Yayınları, Kayhan Matbaacılık, İkinci Basım, 1998 İstanbul, S.41-66

ÖRNEK, Doç. Dr. Sedat Veyis: Anadolu Folklorunda Ölüm. DTCF Yayınları, Ankara 1971, 149 s.